

Rettsikkerheten til sårbare voldsofre

Tone Åker

ph.d.-student ved OsloMet

taker@oslomet.no

Vold og overgrep mot utviklingshemmede er trolig kraftig underrapportert, og få saker havner i rettsvesenet. Rettsikkerheten deres kan være svekket.

HVORDAN AVHØR GJENNOMFØRES, kan være avgjørende for rettsprosessen i volds- og overgrepssaker. Både avhørsmetoden og avhørernes ferdigheter er viktig for at et vitne skal kunne fortelle om sine opplevelser på en troverdig måte. I saker der utviklingshemmede er ofre, kan manglende evne til å formidle opplevelser med ord gjøre avhørene vanskelige, og i verste fall true offerets rettsikkerhet.

I dag avhøres personer med utviklingshemming av spesialutdannede politietterforskere på barnehusene. Politiet er avhengig av et godt samarbeid med helsepersonell for å få informasjon som kan bidra til å tilrettelegge avhøret på best mulig måte. Informasjon om språklig fungering og kommunikative ferdigheter er særlig viktig. Det hviler også et spesielt ansvar på ansatte i helse- og omsorgstjenesten når det gjelder avdekking av vold og overgrep. I tillegg må helsepersonell ha god kunnskap om hvordan de skal håndtere slike saker for å bidra til nettopp å øke rettsikkerheten for personer med utviklingshemming i volds- og overgrepssaker.

Ved OsloMet er vi nå i gang med et forskningsprosjekt som vil gi ny kunnskap om hvordan avhør av utviklingshemmede gjennomføres. Vi håper også at denne kunnskapen kan bidra til at flere overgrep avdekkes og anmeldes. Prosjektet er i en tidlig fase, men de første analysene har allerede gitt interessante funn.

Lite kunnskap

Vi har i dag for lite kunnskap om hvordan avhør av personer med utviklingshemming gjennomføres, og hva de resulterer i, og det er gjort få vitnepsykologiske studier. Det som er publisert av forskning, viser at personer med utviklingshemming kan være troverdige vitner (Gudjonsson, Murphy, & Clare, 2000), og at dette først og fremst avhenger av hvordan spørsmålene i avhørene stilles (Bowles & Sharman, 2014; Cederborg & Lamb, 2008; Wyman, Lavoie, & Talwar, 2018).

I dag avhøres personer med utviklingshemming etter samme avhørsmetoder som ved avhør av barn (Henry, Bettenay, & Carney, 2011). Dette er basert på den kunnskapen vi har i dag, og den forskningen som finnes, støtter en slik metodisk forankring.

De siste tiårene er det gjennomført en rekke studier av avhør av barn. Et gjennomgående funn er at *åpne spørsmål* (eks.: Fortell meg hva som skjedde) og *frie fortellinger* gir mest og best informasjon. Direkte spørsmål (eks.: Hva hadde han på seg?) bør stilles på bakgrunn av hva barnet fritt har fortalt, og spørsmål med tvungne svaralternativer (eks.: Var bilen blå eller rød?) bør kun stilles for å oppklare detaljer som allerede har fremkommet i en fri fortelling. Denne praksisen er godt forankret i kunnskap om barns utvikling og forskning om hukommelse (Lamb, Orbach, Hershkowitz, Esplin, & Horowitz, 2007), og synes også å være den beste metodikken i avhør av utviklingshemmede. Forskning viser til at mental alder og språklig fungering kan være en god indikator for hvor mye informasjon en kan forvente at en person med utviklingshemming kan formidle i et avhør. Studier der en har sammenlignet avhør av barn med og uten utviklingshemming, viser at barn med utviklingshemming

er like pålitelige som andre barn når en tar hensyn til barnas mentale alder (Brown, Lewis, Stephens, & Lamb, 2017).

Selv om avhørsmetoder tilpasset barn kan fungere for personer med utviklingshemming, mener vi at det er behov for tilpasninger for denne gruppen. Utviklingshemmede er svært forskjellig både i alder, funksjonsevne og evne til å uttrykke seg språklig. Det er derfor viktig å få bedre kunnskap om hvordan personer med ulike grader av nedsatt funksjonsevne avhøres. Vi håper derfor vårt prosjekt skal gi kunnskap som kan bidra til å utvikle de avhørsmetodene vi har i dag.

Analyserer avhør

Det empiriske materialet i prosjektet er avhør av personer med nedsatt funksjonsevne fra volds- og overgrepssaker i tidsrommet høsten 2015 til og med 2017. I 2015 ble det gjennomført 109 førstegangsavhør av denne gruppen ved barnehusene i Norge, og året etter 193 avhør. Vi jobber med å hente data fra alle landets politidistrikt, noe som vi regner med vil gi oss tilgang på om lag 100 avhør for analyse.

I analysen av avhørene benytter vi en internasjonalt anerkjent analysemetode brukt i tilsvarende studier nasjonalt og internasjonalt (Johnson et al., 2015; Lamb, 1996; Lamb et al., 2007). Metoden går ut på å kartlegge hvilke spørsmål som stilles, og vurdere disse ut fra den kunnskapen vi har i dag om avhør av personer med utviklingshemming. Analysene vil gi et bilde av i hvilken grad avhører gir den avhørte anledning til å gi en så god forklaring som mulig ut fra sine kognitive og språklige forutsetninger.

Så langt har vi analysert nærmere 50 avhør. Vi ser allerede at det er stor variasjon i gjennomføring av avhørene. Det er nærliggende å anta at noe av variasjonen er knyttet til den avhørtes kognitive fungering, og i de utfordringene som ligger i det å avhøre en person med begrensede språkferdigheter. Samtidig ser vi en tendens til at det gis få muligheter til at den avhørte kan avgi en fri forklaring. Det er imidlertid for tidlig å trekke konklusjoner på bakgrunn av de analysene vi har gjort per i dag.

Hvilke saker havner i retten?

I tillegg til å se på selve avhørsmetodene skal prosjektet også se på omfang og karakteristika ved de volds- og overgrepssaker med utviklingshemmede som behandles i rettssystemet. Denne type kartlegging er ikke gjort før, og vil gi viktig tilleggs kunnskap om rettssikkerheten til utviklingshemmede som har vært utsatt for vold og overgrep. Skiller disse sakene seg fra saker i befolkningen ellers?

Så langt viser våre analyser at avhør av utviklingshemmede i hovedsak handler om seksuelle overgrep mot jenter over den seksuelle lavalder. Mange har en relasjon til overgriper, og i en rekke saker er det snakk om personer som utnytter sin stilling eller posisjon til å skaffe seg seksuell omgang. Det er også mange saker der antatt gjerningsmann har flere enn ett offer. Materialet inneholder derimot veldig få saker som omhandler incest, og få saker der overgriper er en person med utviklingshemming. Det er få voldssaker, og svært få saker som omhandler barn.

Disse funnene er urovekkende. Annen forskning viser at barn med utviklingshemming er tre til fire ganger mer utsatt for vold og overgrep enn barn ellers (Jones et al., 2012). Hvorfor finner vi ikke da flere slike saker i vårt materiale?

Vi tror mangelfull avdekking er den viktigste årsaken, og at dette kan skyldes systemsvikt. Det finnes for eksempel ingen sentrale retningslinjer eller prosedyrer for hvordan helsepersonell

i habiliteringstjenestene kan avdekke vold eller overgrep under en diagnostisk utredning. Her mener vi psykologene, som observerer og tester disse barna, og møter dem flere ganger under utredning og ved senere oppfølging i helsetjenesten, bør påta seg et særlig ansvar. Både når det gjelder rutiner for avdekking, og ikke minst for å vurdere muligheten for at vold eller overgrep kan være en bakenforliggende årsak til et barns ferdighetstap eller utfordrende atferd.

Det er viktig å understreke at våre funn, både når det gjelder avhør og beskrivelsene av omfang og karakteristika av sakene, er foreløpige. Prosjektet er knyttet til et doktorgradsarbeid ved OsloMet og er i dag i en fase der datainnsamling og analyser står sentralt. Hele prosjektet er planlagt avsluttet våren 2020. Da vil vi også forhåpentligvis ha mer kunnskap om hva som kan gjøres for å bedre rettssikkerheten for noen av våre mest sårbare medmennesker.

Hva sier forskningen?

- Gode avhørsmetoder kan øke rettssikkerheten for utviklingshemmede voldsofre.
- Åpne spørsmål og fri fortelling fungerer best i avhør.
- Det er trolig en kraftig underrapportering av vold og overgrep mot utviklingshemmede, og få saker havner i rettsapparatet.
- I mange overgrepssaker er det personer som utnytter sin stilling eller posisjon for å skaffe seg seksuell omgang.

Vold og overgrep mot funksjonshemmede

Prosjektet Vold og overgrep mot funksjonshemmede er støttet av Extrastiftelsen i samarbeid med Redd barna, og er en del av et større forskningsprosjekt om avhør av barn og sårbare personer. Prosjektet er finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet og Fritz Moen stiftelsen, har konsesjon fra datatilsynet, og dispensasjon fra Riksadvokaten og Rådet for taushetsplikt og forskning.

Referanser

- Bowles, P.V., & Sharman, S.J. (2014). A Review of the Impact of Different Types of Leading Interview Questions on Child and Adult Witnesses with Intellectual Disabilities. *Psychiatry, Psychology and Law*, 21(2), 205–217. doi:10.1080/13218719.2013.803276
- Brown, D., Lewis, C., Stephens, E., & Lamb, M. (2017). Interviewers' approaches to questioning vulnerable child witnesses: The influences of developmental level versus intellectual disability status. *Legal and Criminological Psychology*, n/a-n/a. doi:10.1111/lcrp.12104
- Cederborg, A., & Lamb, M. (2008). Interviewing alleged victims with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52(1), 49–58.
- Gudjonsson, G.H., Murphy, G.H., & Clare, I.C.H. (2000). Assessing the capacity of people with intellectual disabilities to be witnesses in court. *Psychological Medicine*, 30(2), 307–314. doi:10.1017/S003329179900149X

- Henry, L.A., Bettenay, C., & Carney, D.P.J. (2011). Children with intellectual disabilities and developmental disorders. I M.E. Lamb, D.J.L. Rooy, L.C. Malloy, & C. Katz (red.), *Children's testimony. A handbook of Psychological Research and Forensic practice*. (2. ed., s. 251–285). United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Johnson, M., Magnussen, S., Thoresen, C., Lønnum, K., Burrell, L.V., & Melinder, A. (2015). Best Practice Recommendations Still Fail to Result in Action: A National 10-Year Follow-up Study of Investigative Interviews in CSA Cases. *Applied Cognitive Psychology*, 29(5), 661–668. doi:10.1002/acp.3147
- Jones, L., Bellis, M.A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., ... Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380(9845), 899–907. doi:http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60692-8
- Lamb, M.E. (1996). Effects of Investigative Utterance Types on Israeli Children's Responses. *International Journal of Behavioral Development*, 19(3), 627–638. doi:10.1080/016502596385721
- Lamb, M.E., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P.W., & Horowitz, D. (2007). A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child Abuse & Neglect*, 31(11–12), 1201–1231. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.03.021
- Wyman, J.D., Lavoie, J., & Talwar, V. (2018). Best Practices for Interviewing Children with Intellectual Disabilities in Maltreatment Cases. *Exceptionality*, 1–18. doi:10.1080/09362835.2018.1425623